

SEBA - VÝPOVEĎOVÉ MERANIE KRIMINALITY A DELIKVENCIE MLÁDEŽE⁶

SELF-REPORT MEASUREMENT OF CRIME AND YOUTH DELINQUENCY

ANDREA JUHÁSOVÁ

Katedra pedagogickej a školskej psychológie, Pedagogická fakulta, UKF v Nitre, Slovensko, ajuhasova@ukf.sk

Abstrakt: Príspevok ponúka krátky exkurz do histórie a súčasnosti uplatnenia seba-výpoved'ových štúdií v prostredí škôl. Načrtáva možnosti použitia danej metodiky pri záchyte a včasnej prevencii sociálno – patologických javov detí a mládeže a sprostredkováva základné charakteristiky prípravnej fázy medzinárodnej štúdie parciálne realizovanej na Slovensku.

KLúčové slová: Seba-výpoved'ová štúdia; Delikvencia; Žiaci; Školy.

Abstract: The paper offers a short history and application of self-report study in the school environment. Outlines the possibilities for the use of the methodology for the detection and early prevention of socio-pathological phenomena of children and youth, and conveys the essential characteristics of the preparatory phase of an international study carried out on the Slovak area.

Keywords: Self – report study; Delinquency; Pupils; Schools.

1 Úvod

V porovnaní so šesťdesiatimi rokmi 20. storočia, kedy sa väčšina štúdií týkajúcich sa kriminality a delikvencie opierala o oficiálne štatistiky, sa situácia v nasledovných desaťročiach obrátila v prospech seba-výpoved'ovej techniky zberu dát (Junger-Tas, Marshall 1999, Krohn et al. 2010). Navzdory pochybnostiam a kritikám, s ktorými sa táto metóda za viac ako pol storočie od svojho vzniku stretla, nemožno poprieť jej pevné etablovanie v oblasti kriminologického výskumu. Metóda seba-výpovede zohráva v súčasnosti kľúčovú rolu v utváraní súčasného pohľadu na rozšírenie delikvencie v spoločnosti, fungovanie inštitúcií trestnej spravodlivosti (Thornberry, Krohn, 2000) a je chápaná ako nezastupiteľný zdroj informácií o korelátoch a etiológii kriminálneho a delikventného správania (Piquero, Macintosh, Hickman, 2002). Rozvoj a používanie seba-výpoved'ového prístupu bolo preto označené za jednu z najdôležitejších inovácií kriminologického výskumu v priebehu 20. a 21. storočia. V budúcnosti je očakávaný ďalší rozvoj a zdokonaľovanie tejto metódy. Napriek tomu, že metóda seba-výpovede zaznamenala po metodologickej stránke od svojho vzniku a prvých aplikácií v kontexte výskumu kriminality a delikvencie značné zlepšenie, objavujú sa vyjadrenia, že jeho meracím kvalitám nebola venovaná dostatočná pozornosť. Piquero, Macintosh a Hickman (2002) sa napríklad domnievajú, že v rozpore s významom, ktorý je metodologickým štúdiám self – reportu priznávaný, bol takýto výskum realizovaný zriedka.

Podobne i Farrington (Farrington et al. 1996, Farrington 1999) upozorňuje, že od kľúčovej štúdie *Measuring Delinquency* Hindelanga, Hirschiho a Weisa (1981), ktorá dospela k záveru, že validita seba-výpoved'ového merania je uspokojivá, bol metodologický výskum v tejto oblasti utlmený. Pri pohľade na množstvo štúdií zaoberajúcimi sa hodnotením rôznych aspektov seba-výpoved'ového merania sa síce podobné tvrdenia môžu javiť ako mierne nadsadené, avšak stále platí, že problematika seba-výpovede nie je celkom uzatvorená, najmä v otázkach validity.

Aj keď sa miera validity seba-výpovede v oblasti kriminality a delikvencie javí s ohľadom na citlivosť tejto témy prijateľná, porovnanie s kritériami premenných smeruje k poznaniu, že značné množstvo kriminálnych a delikventných skutkov sa v seba-výpovediach neuvádza (Thornberry, Krohn 2000). Celkový výskyt týchto činov oproti realite však v seba-výpovediach podhodnotený nemusí byť (Huizinga, Elliott 1986), a vylúčená nie je ani opačná možnosť (Marquis et al. 1981, Tourangeau, McNealey 2003), pretože vo výpovediach respondentov sa zároveň prejavuje skreslenie opačným smerom. Vzniknuté chyby tak nemusia nutne ohrozovať validitu súhrnných odhadov prevalence kriminálneho a delikventného správania, pokiaľ nie sú tendencie k systematickému skresľovaniu nezávislé na charakteristikách respondentov, ktoré, ak sú dávané do súvislosti s kriminalitou a delikvenciou, môžu ovplyvňovať analýzu korelátov týchto javov. Problém diferenciálnej validity

⁶ Príspevok bol realizovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0462/14 pod názvom: Delikvencia mládeže Slovenskej republiky v kontexte vybraných špecifických faktorov - národná self-reportová výskumná štúdia.

seba-výpoved'ového merania kriminality a delikvencie je preto považovaný za najzávažnejšiu otázku, s ktorou by sa mali metodologické štúdie seba-výpovede vysporiadať (Thornberry, Krohn 2000, Krohn et al. 2010). Zhoda sa vyskytuje v tom, že v porovnaní so stanovovaním miery validity a reliability seba-výpoved'ových nástrojov prestali byť pokusy o ich zlepšenie prioritou. Na základe toho boli vyslovené odporúčania sústrediť sa na výskum možností ako meracie kvality seba-výpovede posilniť. Od nových techník zberu dát po testovanie alternatívnych meracích nástrojov (Thornberry, Krohn 2003).

Nakoľko výskum v celom svojom rozsahu ponúka množstvo oblastí, ktoré možno skúmať a interpretovať, vzhľadom k limitovanému priestoru ponúkame iba jednu z mnohých tém, ktoré seba-výpoved'ový dotazník zachytáva. Cieľom príspevku je poukázať na rozdiely vzťahov detí a mládeže k rodičom a ku škole. Predpokladáme, že pokiaľ majú deti a mládež pozitívny vzťah s rodičmi, budú mať aj pozitívny vzťah ku škole.

2 ISRD (International Self – Report Delinquency study)

Slovensko sa pripojilo k projektu ISRD prvýkrát v roku 2014. Projekt ISRD3 bol naplánovaný na časový horizont rokov 2014 až 2016. Hlavným dôvodom pre účasť v medzinárodnej seba-výpoved'ovej štúdii mladistvých štúdie bolo identifikovať a popísať trendy v trestnej činnosti a viktimizácie na Slovensku a porovnať ich s výsledkami štúdií iných krajín participujúcich na projekte ISRD. Plánovaniu a organizácii dizajnu štúdie predchádzala komunikácia a rokovania s kolegami z Karlovej univerzity v Českej republike, ktorí sa v predchádzajúcom období v danom projekte realizovali a výstupy z neho publikovali v medzinárodnom kontexte.

Nástroje

ISRD je štandardizovaný seba-výpoved'ový nástroj používaný na záchyt a identifikáciu delikventného správania v školskom prostredí. Zameriava sa na vekovú kategóriu žiakov navštevujúcich 7., 8. a 9. ročník základnej školy (ekvivalentom je vek rozsah 12-16). Výskum je situovaný v náhodne vybraných školách v dvoch stredne veľkých alebo veľkých mestách vybranej krajiny.

ISRD3 dotazník je tvorený základnou sadou pevných otázok, ktoré sú formulované špecificky pre jednotlivé oblasti života žiaka (rodina, škola, voľný čas) Pre špecifické účely, je možné pridať jeden alebo viaceré voliteľné moduly otázok. Dostupné sú dve verzie dotazníka ISRD3: ceruzka a papier a elektronická verzia (on-line).

Samotnej administrácii dotazníkov predchádzal proces získavania informovaného súhlasu rodičov detí z vybraných škôl. Text bol formulovaný v zmysle stručnej informácie týkajúcej sa projektu a jeho praktického využitia v školskej praxi, pričom záverečná časť ponúka rodičovi možnosť v prípade nesúhlasu s účasťou dieťaťa na výskume nahlásiť túto skutočnosť triednej/mu učiteľke/ovi.

Pravidlá pre výskumnú vzorku.

Lokalita pre ISRD štúdiu je podmienená existenciou minimálne dvoch stredných alebo veľkých miest v danej krajine. Stredné a veľké mesto je definované v kontexte daného štátu v zmysle relatívneho významu. Cieľovou vekovou skupinou sú žiaci 7., 8. a 9. ročníkov vo veku 12-16 rokov. V prípade potreby možno vekový rozsah upraviť smerom nadol (11 rokov) alebo nahor (17 rokov).

Každé mesto by malo mať najmenej 300 študentov v každom ročníku (7., 8., 9.); čiže najmenej 900 študentov na jedno mesto. Vzhľadom na odporúčania účasti dvoch miest za jednu krajinu je predpokladaný minimálny počet zúčastnených žiakov 1800.

Pravidlá pre zber dát.

V zmysle pravidiel daných pre realizáciu štúdie sa odporúča, aby bol zber údajov pod dohľadom jedného výskumného asistenta, ktorý komunikuje s riadiacim výborom ISRD a je ním koordinovaný. Za zlučovanie a porovnávanie výstupov jednotlivých štúdií v medzinárodnom kontexte je zodpovedný centrálny koordinačný tím (SCS).

ISRD je koordinované riadiacim výborom. Predseda mu Ineke Haen Marshall (Northeastern University, USA). Ostatní členovia riadiaceho výboru sú: Dirk Enzmann (Hamburg University), Mike Hough (Birkbeck College, University of London), Martin Killias (University of St. Gallen, Switzerland), Janne Kivivuori (National Research Institute of Legal Policy, Finland) a Majone Steketee (Verwey-Jonker Institute, the Netherlands).

ISRD3 Slovenská republika

Štúdia ISRD3 realizovaná na Slovensku prebiehala v Bratislave a Nitre v termíne marec až máj 2015 formou ceruzka-papier v mestách Bratislava, Nitra, ktoré boli vybrané na základe už vyššie uvedených demografických kritérií. Systematický zber dát bolo realizovaný v ročníkoch 7., 8., 9., vo všetkých typoch základných škôl a osemročných gymnázií (verejné, súkromné, cirkevné). Základným nástrojom bol štandardizovaný ISRD3, ktorý bol administrovaný zaškolenými asistentmi v triedach jednotlivých škôl. Školenie asistentov bolo organizované ako v jednodňový tréning zahŕňajúci obsahové a formálne zoznámenie sa s dotazníkom a poučenie o podmienkach priebehu procesu zberu dát. Komunikácia so školami bola zabezpečená koordinátormi a výskumnými asistentmi. Výskumní asistenti boli informovaní o etických aspektoch výskumu. Zber dát bol supervidovaný externými supervízormi (Univerzita Komenského v Bratislave, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre). Z celkového počtu detí bolo z výskumu vylúčených 131 detí na základe nesúhlasu rodiča.

Povolenia k realizácii výskumu boli udelené odborními školstva miest a samosprávnych krajov v Nitre a v Bratislave.

Výber miest

Bratislava a Nitra boli vybrané pre výskum ako veľké a stredne veľké mesto (tabuľka 1). Bratislava a Nitra majú priaznivé demografické ukazovatele, najmä v oblasti množstva škôl a hustoty osídlenia.

	Slovensko	Bratislava	Nitra	Vysvetlivky
			77	
Populácia	5 426 252	422 932	670	Úplná populácia
10–19 roční %	10,1	6,8	8,2	% 10–19 ročných z úplnej populácie
10–19 roční muži %	10,6	7,4	8,9	% of 10–19 ročných mužov z úplnej populácie
10–19 ročné ženy %	9,6	6,3	7,5	% of 10–19 ročných žien z úplnej populácie
Rodová škála				
Úplná populácia	95,2	88,2	91,3	Počet mužov na 100 žien v úplnej populácii
10–19 roční	105,6	104,8	108,1	Počet mužov na 100 žien v populácii 10–19 roč.
Pristáhovalectvo	Žiadne údaje	Žiadne údaje	Žiadne údaje	

Tab. 1: Vybrané štatistiky obyvateľstva v mestách Slovenska ISRD3 (2015)

Prístup do škôl

Realizačnej fáze výskumu predchádzala fáza oslovovania a komunikácie s kompetentným predstaviteľmi organizačných a riadiacich štruktúr na úrovni vyšších územných celkov a miest. Hlavná riešiteľka projektu oslovila vedúcich odborov školstva v daných inštitúciách a písomnou formou a osobne ich vyzvala na spoluprácu pri oslovovaní škôl v rámci jednotlivých regiónov. Tí následne sformulovali pokyny pre ďalšiu spoluprácu a usmernili riaditeľky/ov základných škôl a osemročných gymnázií v zmysle participácie na projekte.

Celkovú mieru odpovedí v Slovenskej štúdii ISRD3 uvádza tabuľka 2.

Tab. 2: Celková miera odpovedí

	Total	Bratislava	Nitra
Populácia žiakov (ročníky 7-9)	10653	8515	2138
Počet žiakov	3040	1313	1727
Súhlas rodičov:			
<i>Rodičia nereagovali</i>	0	0	0
<i>Rodičia nesúhlasili</i>	131	68	63
Celkový počet žiakov vylúčených na základe rozhodnutia rodičov	131	68	63
% žiakov vylúčených na základe rozhodnutia rodičov	100	100	100
Žiaci chýbajúci z iných dôvodov	451	216	235
Žiaci prítomní počas zberu dát	2458	1029	1429
Žiaci prítomní počas zberu dát, ale nespolupracujúci	41	9	32
Celkový počet úspešných respondentov	2417	1020	1397
Percento odpovedí (%)	79,5	77,7	80,9

3 Výsledky

Škola a samotný školský systém nie sú iba inštitúciami na vzdelávanie ale aj inštitúciami, kde prichádza k samotnému sociálnemu ovplyvňovaniu žiakov (Obdržálek, 1999). Socializačná funkcia školy zabezpečuje formovanie sociálneho učenia žiakov. Čiže ako sa správať v medziľudských vzťahoch na rôznych úrovniach,

zastávať životné role, získavať obraz o sebe i druhých, dodržiavať hranice a pravidlá a pod. Poslaním školy je prispievať k celkovému rozvoju človeka, k formovaniu jeho osobnosti. Škola je nástrojom sociálnej politiky a mala by garantovať mladým ľuďom priaznivé prostredie, preto by mala byť i ochranným zariadením. Hlavnú a nezastupiteľnú úlohu súčasnej školy možno nájsť a vidieť predovšetkým v tom, že na rozdiel od iných socializačných činiteľov organizuje svoje pôsobenie na žiakov cielavedome, plánovite, systematicky a to hlavne v oblasti výchovy a vzdelávania. Škola je však aj miestom spontánne sa rozvíjajúcich vzťahov medzi žiakmi, orientovaním sa v roli žiaka a spolužiaka a tiež vzťahom k autoritám (Szijjártóová, Malá, 2008).

V súlade s tvrdeniami vyššie uvedených autorov nás v rámci štúdie IRSD3 zaujali súvislosti vzťahov školopovinných detí s rodičmi a vzťahov tých istých detí ku škole. Predpokladali sme, že deti, ktoré vychádzajú s rodičmi, majú pozitívny vzťah ku škole. V prvom kroku sme zisťovali koľko detí z celkového počtu respondentov má dobrý vzťah s matkou a s otcom. Zistili sme, že z celkového počtu 2407 - 1953 (81,1 %) detí má dobrý vzťah s otcom a 2191 (91%) má dobrý vzťah s matkou. Emocionálnu podporu od rodičov cíti 2113 detí a to je 87,8%. 1962 detí (81,5%) by sa cítilo veľmi zle, keby sklamali svojich rodičov. Tieto údaje potvrdzujú fakt, že väčšina detí má dobrý vzťah s rodičmi (viď Tab. 3).

Tab.3 Vzťahy s rodičmi

Vzťahy s rodičmi	Početnosť	Percentá
So svojím otcom vychádzam dobre	1953	81,1
So svojou matkou vychádzam dobre	2191	81,5
Citovú podporu a starostlivosť dostanem kedykoľvek potrebujem	2113	87,8
Cítil/a by som sa veľmi zle, keby som svojich rodičov sklamal/a	1962	81,5

V druhom kroku sme sa zamerali na vzťah ku škole. Výsledky korelačnej analýzy poukazujú na to, že deti, ktoré majú dobrý vzťah s rodičmi majú pozitívny vzťah ku škole. Spearmanov korelačný koeficient ukazovateľov vzťahu detí k rodičom a ku škole sa pohybuje v intervale 0,102 až 0,18. Napriek nízkym hodnotám je pre všetky ukazovatele korelácia štatisticky preukazná ($P < 0,01$). Rozdiel vo vzťahu ku škole medzi deťmi, ktoré majú dobrý vzťah s rodičmi a deťmi, ktoré nemajú dobrý vzťah s rodičmi je štatisticky preukazný (viď Tab. 3). Znamená to, že deti, ktoré majú dobrý vzťah k rodičom majú pozitívnejší vzťah ku škole ako deti, ktoré nemajú dobrý vzťah s rodičmi.

Tab. 4 Výsledky korelačnej analýzy: vzťah rodič - škola

Ukazovatele		Ak by som sa mal/a presťahovať, chýbala by mi moja škola	Väčšinou sa ráno do školy teším.	Mám rád/rada svoju školu.
So svojím otcom vychádzam dobre	R	0,122**	0,129**	0,166**
	n	2257	2243	2216
So svojou matkou vychádzam dobre	R	0,123**	,102**	0,167**
	n	2306	2293	2266
Citovú podporu a starostlivosť od svojich rodičov dostanem kedykoľvek, keď potrebujem	R	0,109**	,135**	0,153**
	n	2351	2337	2311
Cítil/a by som sa veľmi zle, keby som sklamal/a svojich rodičov	R	0,134**	0,165**	2,180**

R – Spearmanov korelačný koeficient

n -počet odpovedí

** - $P < 0,001$

4 Diskusia

Vplyvu rodinných faktorov na rizikové správanie sa venovalo viacero výskumov u nás i v zahraničí. Cleveland, Gibbons, Gerrard, Pomery, Brody (2005) uvádzajú, že záujem o svoje deti, rodičovská vrelosť a podpora pôsobia ako ochranné faktory vzniku rizikového správania. Parker a Benson (2004) zistili, že u adolescentov, ktorí vnímajú svojich rodičov ako podporujúcich, sa v menšej miere vyskytuje problémové správanie, delikvencia a

zneužívania návykových látok. V kontexte školského prostredia Orosová, Gajdošová, Madarasová-Gecková, van Dijk (2007) uvádzajú nedostatok bezpečia v škole ako jeden z možných rizikových faktorov užívania návykových látok.

Ak berieme do úvahy fakt, že rozdiel vo vzťahu ku škole medzi deťmi, ktoré majú dobrý vzťah s rodičmi a deťmi, ktoré nemajú dobrý vzťah s rodičmi je štatisticky preukazný, potom môžeme uvažovať o dôležitosti vzťahovej roviny detí k autoritám a k vnímaniu priaznivosti rodinného a školského prostredia k ich vývinovým potrebám.

Vo výskume Kováčovej (2008) sa potvrdilo, že vzťah ku škole štatisticky významne negatívne koreloval s problémovým správaním, závažnou delikvenciou a problémami pod vplyvom alkoholu. Adolescenti, ktorí vnímali školské prostredie ako negatívne, vykazovali vyššie skóre v oblastiach – problémy pod vplyvom alkoholu, problémové správanie, fajčenie cigariet, skúsenosť s alkoholom, konzumácia alkoholu v posledných 30 dňoch, závažná delikvencia, užívanie drog. Tiež sa významne negatívne potvrdili vzťahy medzi podporou zo strany učiteľov a nasledujúcimi prejavmi rizikového správania – problémy pod vplyvom alkoholu, problémové správanie, závažná delikvencia, skúsenosť s alkoholom, fajčenie cigariet, konzumácia alkoholu v posledných 30 dňoch, užívanie drog. Ako ďalší nemenej významný faktor školského prostredia vo vzťahu k rizikovému správaniu je motivácia ku štúdiu. Andrews a Duncan (1997) zistili, že motivácia ku štúdiu negatívne koreluje s fajčením cigariet a užívaním marihuany.

Motiváciu ku štúdiu a vnímanú podporu od učiteľov môžeme považovať za protektívne faktory rizikového správania. Žiaci, ktorí si myslia, že ich učitelia sa o nich zaujímajú a podporujú ich, sa v škole pravdepodobne cítia lepšie, viac sa zapájajú do školských aktivít a menej inklinujú k správaniu, ktoré je v rozpore so školskými normami. K podobným výsledkom dospeli vo svojej štúdií McNeely a Falci (2004), podľa ktorých je podpora zo strany učiteľov a rodičov protektívnym faktorom rizikového správania dospelých.

Podľa Dombiho (2007), úlohou pedagóga je poznať svojich žiakov. Práve jedna z ciest, ktorá vedie k poznaniu žiaka, jeho vlastností, individuálnych zvláštností, je orientácia učiteľa v podmienkach rodinného prostredia (sociálnych, kultúrnych a ekonomických), v ktorých žiak žije. Informácie o rodinnom prostredí môžu prispieť k stanoveniu správnych diagnóz a k určeniu optimálnych výchovných postupov.

5 Záver

Škola prináša okrem edukácie uspokojovanie socializačných potrieb jednotlivca, a preto je vnímaná ako spoločenská inštitúcia. Predstavuje relatívne uzavretý systém sociálnych interakcií. Samostatná existencia školy je umožnená vytvorením a istou mierou fungovania charakteristických a organizovaných spôsobov sociálnych interakcií. Pre školské inštitúcie platí, že majú definovateľnú a relatívne stabilnú populáciu, neustále znovu vytvárajú a vedome formujú zreteľne a jasne definované funkčné a spoločenské štruktúry, tvoria si vnútorné pravidlá konštruované predovšetkým pre potreby výchovy a vzdelávania a tie potom výrazne ovplyvňujú ďalšie formy súžitia a interpersonálnych vzťahov. I keď je dokázateľné, že priaznivé rodinné prostredie a dobrý vzťah rodičov s deťmi môže pôsobiť ako pozitívny faktor pri formovaní postojov žiakov ku škole, nemali by sme opomínať fakt, že škola samotná je prostredie, ktoré má vysoký potenciál formovať osobnosť žiaka.

Jedna z mnohých hypotéz výskumu prebiehajúceho pod hlavičkou ISRD3 sa týkala skúmania súvislosti pozitívneho vzťahu detí a mládeže k rodičom a ku škole. Výsledky poukazujú na fakt, že deti, ktoré majú dobrý vzťah k rodičom majú pozitívnejší vzťah ku škole. Hoci by sme mohli dané zistenie bagatelizovať a vidieť v ňom iba jednosmerné overenie starej známej pravdy, že dôvera detí a pozitívne vnímanie seba a okolitého sveta pramení z bezpečného zázemia a bezpodmienečného prijatia v rodinnom prostredí, otvára sa nám zároveň ďalší uhol pohľadu a to – aké sú možnosti školy v smerovaní detí a mládeže správajúcej sa rizikovo?

Je nepochybné, že prevencia kriminality mládeže je aktuálnou otázkou každej generácie. Každá spoločnosť si vie len ťažko pripustiť budovanie nových väzenských populácií, ktoré vyplývajú práve z deficitu prevencie kriminality mládeže. Existuje priama úmera: maloletý delikvent – mladistvý páchatel – dospelý recidivista.

Pokiaľ sa nechceme uspokojiť s jej narastaním a ticho sa spoliehať len na to, že predsa disponujeme náležite vybudovaným, aspoň teoretickým aparátom na zachovanie zdanlivo sa javiacej pozitívnej prognózy, je nevyhnutné začať. Ideálnym prostredím na záchyt, prevenciu a intervenciu je práve preto prostredie školy, v ktorej trávajú deti a mladiství väčšinu času bežného pracovného dňa. Nástroje akým je aj ISRD sa môžu významným spôsobom podieľať na detekovaní vznikajúcej delikvencie a tak významným spôsobom prostredníctvom vybraných preventívnych a intervenčných metód pozitívne ovplyvniť jej ďalší rozvoj a kumuláciu.

Zoznam bibliografických odkazov

- Andrews, J. A., & Duncan, S. C. (1997). Examining the reciprocal relation between academic motivation and substance use: Effects of family relationships, self-esteem, and general deviance. *Journal of Behavioral Medicine*, 20(6), 523-549.
- Cleveland, M. J., Gibbons, F. X., Gerrard, M., Pomery, E. A., & Brody, G. H. (2005). The impact of parenting on risk cognitions and risk behavior: A study of mediation and moderation in a panel of African American adolescents. *Child Development*, 76(4), 900-916.
- Dombi, A. (2007). Együtt és külön - az iskola környezete. In Dombi, A. – Oláh, J. – Varga, I. (eds): *A neveléstudomány alapkérdései. II.kötet*. Gyula: APC-stúdió, s. 34-39, ISBN 978-963-9135-95-6.
- Junger-tas, J., & Marshall, I. H. (1999). „The Self-Report Methodology in Crime Research.“ *Crime and Justice* 25: 291- 367.
- Farrington, D. P. (1999). „Editorial. Validity of Self-Reported Delinquency.“ *Criminal Behaviour and Mental Health* 9 (4): 293 - 295.
- Farrington, D. P., Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M., Kammen, W. B. Van, & Schmidt, L. (1996). „Self-Reported Delinquency and a Combined Delinquency Seriousness Scale Based on Boys, Mothers and Teachers: Concurrent and Predictive Validity for African- Americans and Caucasians.“ *Criminology* 34 (4): 493 - 517.
- Hindelang, M.J., T. Hirschi, & J.G. Weis. (1981). *Measuring delinquency*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Huizinga, D., & Elliott, D. S. (1986). „Reassessing the Reliability and Validity of Self-Report Delinquency Measures.“ *Journal of Quantitative Criminology* 2 (4): 293 - 327.
- Kováčová, D. (2008). *Sebahodnotenie a rizikové správanie v adolescencii*. Diplomová práca. Filozofická fakulta Masarykovej univerzity, Psychologický ústav, Brno, Študijný rok 2007/2008.
- Krohn, M. D., Thornberry, T. P., Gibson, CH. L., & Baldwin, J. B. (2010). „The Development and Impact of Self-Report Measures of Crime and Delinquency.“ *Journal of Quantitative Criminology* 26 (4): 509 - 525.
- Marquis, K. H., Duan, N. Marquis, M. S., & Polich, J. M. (1981). *Response Errors in Sensitive Topic Surveys. Estimates, Effects and Correction Options*. Santa Monica: RandCorporation.
- Mcneely, C., & Falci, C. (2004). School connectedness and the transition into and out of health-risk behavior among adolescents: A comparison of social belonging and teacher support [Elektronická verzia]. *The Journal of School Health*, 74(7), 284-292.
- Obdržálek, Z. (1999). *Škola, školský systém, ich organizácia a riadenia*. 3.vyd. Bratislava: POLYGRAFICKÉ STREDISKO UK, 1999. ISBN 80-223-1035-2.
- Orosová, O., Gajdošová, B., Madarasová-Gecková, A., & Van Dijk, J. P. (2007). Rizikové faktory užívania drog dospelými. *Československá psychologie*, 51(1), 32-48.
- Parker, J. S., & Benson, M. J. (2004). Parent-adolescent relations and adolescent functioning: self-esteem, substance abuse, and delinquency [Elektronická verzia]. *Adolescence*, 39(155), 519-530.
- Piquero, A. R., Macintosh, R., & Hickman, M. (2002). „The Validity of a Self-Reported Delinquency Scale: Comparisons Across Gender, Age, Race and Place of Residence.“ *Sociological Methods and Research* 30 (4): 492 - 529.
- Szijařrtová, K., & Malá, D. (2008). *Učebný a sociálny proces v triede*, 1. vyd. Nitra: CCV PF UKF, 2008. ISBN 978-80-8094-325-7.
- Thornberry, T. P., & Krohn, M. D. (2000). „The Self-Report Method for Measuring Delinquency and Crime.“ *Criminal Justice* 4: 33 - 83.
- Tourangeau, R., & McNeely, M. E. (2003). „Measuring Crime and Crime Victimization:Methodological Issues.“ Pp. 10 - 42 in J. V. Pepper, C. V. Petrie (eds.). *Measurement Problems in Criminal Justice Research*. Workshop Summary. Washington: The National Academic Press.